

Ірина Царьова

доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри українознавства та іноземних мов,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
<https://orcid.org/0000-0002-1939-7912>
tsarevasgd@ukr.net

АКТУАЛЬНІСТЬ СТВОРЕННЯ МОТИВАЦІЙНОГО СЛОВНИКА ЮРИДИЧНОЇ ЛЕКСИКИ

Анотація: У статті розглянуто концепцію створення мотиваційного словника сучасної української юридичної лексики, що є лексикографічним описом мотиваційних асоціацій, що породжуються словом при його сприйнятті, семантизації та отриманих у результаті спрямованого асоціативного експерименту. Роль асоціативного експерименту у вивченні потенціалу мотивованості слова є основоположною, так як саме асоціативний експеримент дозволяє досліднику юридичної мови виявити осмислення, усвідомлення носіями мови мотиваційної асоціативності лексичних одиниць сучасного українського юридичного тексту, перейти від спостереження і аналізу мотиваційної активності обмеженого числа слів до системного дослідження потенціалу всього лексичного масиву мови, надаючи тим самим цінний матеріал для лексикографічного і теоретичного опису мо-

тивованості слів, бо показники експерименту, визначаючи градуальний характер вияву мотиваційності, дають можливість класифікувати лексичні одиниці на мотивовані та немотивовані, сильно мотивовані і слабо мотивовані, виявляють існування мотиваційно-асоціативних стереотипів або їх відсутність, співвідношення мотиваційно-асоціативного стандарту і відхилення від нього. За допомогою матеріалів, отриманих з використанням асоціативного експерименту, може бути розкрито розвиток мотивованості слова, схожість або відмінність його сучасної формально-семантичної інтерпретації.

Ключові слова: асоціативний експеримент, внутрішня форма слова, мотивація, мотиваційні асоціації, мотиваційний аналіз, мотиваційний потенціал, юридична лексика

Iryna Tsareva

Doctor of Philology, Associate Professor, Professor at the Department of Ukrainian Studies and Foreign Languages, Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs
<https://orcid.org/0000-0002-1939-7912>
tsarevasgd@ukr.net

ACTUALITY OF CREATING A MOTIVATIVE DICTIONARY OF LEGAL VOCABULARY

Summary: The article is devoted to the concept of creating a motivational dictionary of modern Ukrainian legal vocabulary, which is a lexicographic description of motivational associations generated by a word during its perception and semanticization and obtained as a result of a directed associative experiment. This article presents a psycholinguistic study that motivatedness is understood as the property of a word, which allows realizing the conditionality of the connection meaning (the content) and the sound shape of the word (expression) on the basis of the correlation of the word with the linguistic, extra-linguistic reality and mental categories. Definition of classification parameters of the concept of motivation (motivatedness) applied for terminology research and development of methodological principles of the motivation research of terminology vocabulary.

The role of the associative experiment in studying the potential of the word motivation is fundamental, since it is the associative experiment that allows the legal researcher to identify the comprehension, awareness by the native speakers of the motivational associativity of the lexical units of the modern Ukrainian legal text, to move from observing and analyzing the

motivational activity of a limited number of words to a systematic study of the potential of the whole lexical array of language, thereby providing valuable material for a synchronic and theoretical description of the motivation of words, because the experimental data, determining the degree of manifestation of motivational nature, make it possible to classify lexical units into motivated and unmotivated, highly motivated and weakly motivated ones, reveal the existence of motivational-associative stereotypes or their absence, the ratio of the motivational-associative standard and deviations from it. With the help of materials obtained using an associative experiment, the development of the word motivation, the similarity or difference of its modern formal-semantic interpretation can be revealed. In modern linguistics, it is commonly accepted that words (meaning of words) are motivated, depending on the preservation of the internal form of the word.

Key words: associative experiment, internal word form, motivation, motivational associations, motivational analysis, motivational potential, legal vocabulary

1. Вступ

Сучасні дослідження структури сучасних юридичних терміносистем відбуваються в теоретичному напрямку (питання специфіки визначення природи сучасних юридичних термінів як знаків спеціальних понять, закономірності творення термінологічної лексики та шляхи її поповнення розглянуто в працях Т. Р. Кияка, Т. І. Панько, О. А. Сербенської, М. Д. Гінзбурга, А. С. Дякова). З посиленням уваги до розвитку юридичної лінгвістики, появою нових слів та запозичень у цій галузі, особливого значення набувають юридичні словники, що є об'єктом дослідження

термінологічної сучасної юридичної лексикографії як науки про теорію та практику укладання юридичних словників. Ця наука є комплексною, оскільки поєднує в собі юридичне термінознавство як науку про терміни, і юридичну лексикографію, метою якої є створення словників.

Термінологію юридичної сфери вирізняє широта тематичного охоплення. Із запровадженням передових юридичних технологій, значно поширених у багатьох розвинутих країнах, підвищуються і вимоги до фахівців, особливо до тих, які працюють у юридичних сферах. П. Ю. Гриценко відзначає: «Темпи оновлення української термінології та термінографії вимагають поглиблення

теорії термінознавства, вивільнення від за давних стереотипів щодо визначальних ознак термінів: адже термін як складний мовний феномен відкриває для дослідника нові грані, особливо за умови посилення уваги до його функціонування» (Gricenko, 2011: 5–6).

Актуальність розвідки вирізняється насамперед спрямуванням сучасних юридичних термінознавчих досліджень. Розгляд сучасної української юридичної терміносистеми сприяє вияву тенденцій юридичного термінотворення та розкриттю національно-специфічних і можливих тотожних рис у формуванні юридичних термінолексем. Цей підхід сприяє впорядкуванню, стандартизації, уніфікації юридичної термінології сучасної української мови, що оптимізує виклад наукової фахової літератури та документації. Це дослідження улагоджуватиме розробку сучасних українських мотиваційних словників юридичної діяльності.

Завдяки мотиваційному значенню реалізується дериваційна функція слова. Мотиваційні значення відображають слово з різних позицій. У центрі уваги відношення, зв'язки, явища. Природа похідного слова перш за все адекватно пояснена як здатність існувати поза людиною, але пізнається мисленням. Узуальні (неузуальні) слова є результатом «живих» дериваційних процесів від інтенції (задуму) – до мовної форми реалізації (Tsareva, 2020).

Зважаючи на предмет вивчення нашої статті, розглядається твірне слово як діяльнісна субстанція в дії словотворчого механізму мови. Зумовлену екстралінгвістичними чинниками функційну спрямованість елементів змісту твірного слова на встановлення певного типу відношень між семантичними величинами, покладеними в основу номінації, ми іменуємо дериваційними інтенціями твірного слова – явище динамічне, стосується функціонування елементів смислу слова, а смисли слів у семасіологічній інтерпретації. Психолінгвістична еквівалентність – компонент функційності лексико-дериваційного ряду, участь лексичної деривації у сприйнятті і породженні сучасного юридичного тексту.

2. Методи та прийоми дослідження

Мотиваційний аспект дослідження сучасної української юридичної лексики вимагає спеціально розробленої методики, яка, безумовно, базується як на класичних, так і інноваційних методах та прийомах. У мотивологічних дослідженнях основним методом є описовий (при потребі зіставно-описовий). Аналіз семантичної структури сучасних юридичних термінолексем передбачає використання елементів структурного методу, зокрема компонентного аналізу. Дослідження сучасних юридичних термінологічних одиниць у функційному аспекті спричинює застосування окремих прийомів контекстуального аналізу; звернення ж до проблем, пов'язаних із ментальними категоріями, зумовлює необхідність застосування методик і прийомів концептуального аналізу. Використовуються прийоми мотиваційного, морфемного, словотворчого, етимологічного аналізу, а також інтроспекція. Вибір тих чи тих методів і прийомів мотиваційних досліджень сучасної юридичної термінологічної лексики відбувається в межах семасіологічного та ономасіологічного підходів.

У лінгвістиці визначають основні принципи компонентного аналізу: значення лексичних одиниць складається з елементарних семантичних компонентів (сем); словниковий склад мови можна описати за допомогою обмеженої і порівняно невеликої кількості семантичних ознак; ці ознаки є конкретними мовними універсальними репрезентаціями, компонентами концептуальної системи (Nida, 1975: 20). Такий метод успішно використовується для аналізу полісемантичних слів, синонімів, гіпонімічних груп, тематичної класифікації термінологічної вибірки, а також є невід'ємним засобом у лексикографії, який спрямований на вдосконалення словникових дефініцій (Sukhorolska, 2009).

Метою статті є обґрунтування засад укладання мотиваційного словника сучасної юридичної лексики української мови та розгляд структури цього лексикографічного типу словника. Це зумовлює вирішення таких завдань: 1) обґрунтувати необхідність лексикографічного опису мотиваційних відношень у юридичній лексиці сучасної української мови; 2) описати структуру словнико-

вої статті мотиваційного словника сучасної української юридичної лексики.

3. Результати та дискусії

Сучасний український мотиваційний словник юридичної лексики – це фіксація лексикографічного опису мотиваційних відношень. Учені виділяють такі різновиди мотиваційних словників: тлумачний мотиваційний словник літературної мови, словник внутрішньої форми слова, частотний мотиваційний словник, мотиваційний зіставний словник, термінологічний мотиваційний словник. Принцип «поширеності», на який традиційно орієнтуються лексикографи під час добирання мотивацій юридичної лексики для словника, ґрунтується, власне, на повтореності вживання термінів мовцями безвідносно до їхнього фаху. До юридичних термінологічних одиниць застосовують принцип, який використовують для оцінення мотивованості слів (історизмів, архаїзмів, арготизмів, діалектизмів тощо). Фіксація у словниках відбувається за умови їхнього частого використання. Слід урахувати специфіку юридичних термінів, що складають особливий шар української мови і є носіями різної інформації, важливої в житті мовців, тому визначення місця юридичної термінологічної лексики в мотиваційному словнику має ґрунтуватися не тільки на частотності вживання мовних одиниць у сфері функціонування, але й на інших засадах. Обґрунтовуючи засади укладання мотиваційного словника сучасної української юридичної лексики, варто особливу увагу звернути на поняття мотивації – зв'язок між словами, що виявляє їх мотивованість. Структурно-семантичною якістю слова, яка дозволяє зрозуміти раціональність зв'язку значення й зовнішньої оболонки слова (лексеми) на основі його лексичної і структурної співвіднесеності.

Дослідженню мотиваційних процесів присвячено низку праць, серед них наукові розвідки А. Д. Аділової, О. І. Блінової, П. Ю. Гриценка, Т. Р. Кияка, О. О. Селіванової, Н. А. Цимбал та ін. У працях з юридичної термінології серед основних характеристик юридичного терміна згадується мотивованість як системність відповідності між планом змісту і планом вираження

лексеми. Мотивованість є здатністю терміна пояснити вибір того чи іншого мовного знака для позначення спеціального поняття.

У сучасному мовознавстві традиційною є думка, що мотивованими є ті слова (значення слів), що мають збережену внутрішню форму. Внутрішня форма слова – це невербальне утворення, що визначається мотиваційною ознакою, яка береться в основу найменування. Ця ознака вербально експлікує внутрішню форму слова. Досліджуючи проблему мотивації протиправних дій, закономірно вказати, що тривалий час у кримінології наявна обмежена кількість робіт, присвячених мотиваційній сфері правопорушників. На жаль, представлені роботи на рівні емпіричного накопичення фактів, без подальшої систематизації та абстрагування, що не дозволяло брати їх для наукового аналізу. Практично однаковий перелік провідних мотивів протиправної діяльності правоохоронців: 1) приклад друзів, товаришів по службі (39,8% випадків); 2) упевненість у власній безкарності (27,4%); 3) відсутність належного контролю (18,6%); 4) незнання закону (3,6 %); 5) необхідність забезпечення прожиткового мінімуму родини (2,7%); 6) користь (1,8%); 7) прагнення завоювати авторитет (1,8%); 8) „не було іншого виходу” (1,8%); 9) помста, ревнощі (0,9%); 10) фінансові проблеми (0,9%); 11) „не уважав потрібним дотримуватися закону” (0,9%).

Лексична мотивованість передається мотиваційною (лексичною) ознакою у слові (*бандитизм* – злочинне угруповання, злочинне діяння, що належить до групи злочинів проти громадської безпеки (Goncharenko, 2004: 24); *збитки* – витрати, зроблені кредитором, втрата або пошкодження його майна, а також неодержані кредитором доходи, які він одержав би за умови виконання боржником зобов'язання (Там само: 108); *хабарництво* – злочини, пов'язані зі вчиненням неналежних або не вчиненням належних службових дій за винагороду у вигляді грошей, речей, послуг матеріального характеру, набуття якої-небудь майнової вигоди (Там само: 290); та ін.).

Словотвірна (структурна) мотивованість передбачає вираження класифікаційної ознаки в слові, яка вказує на певні категорії (процесуальність, предметність, атрибутивність: *показання* – один із видів джерел доказів, що використо-

вуються для встановлення обставин, які мають значення для правильного вирішення цивільних або кримінальних прав (Там само: 209); суфікс **-анн** є показником процесуальності; *захисник* – уповноважений у передбаченому законом порядку здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого (Там само: 108); суфікс **-ник** має значення предметності; живучість (Rudishin, 1992: 26); суфікс **-ість** вказує на категорію атрибутивності тощо).

За способом мотивування (мовним та позамовним) виділяють абсолютну та відносну мотивованість. Абсолютний тип мотивованості слова (здебільшого звуконаслідування) зумовлений безпосередньо звуковою формою, а відносний – посередництвом інших номінацій. Слова можуть бути фонетично, морфологічно та семантично мотивованими. Залежно від семантики лексичних одиниць та їх функціонального призначення у структурі української юридичної лексики загалом виділено такі тематичні групи термінів міжнародного права – особливої системи права, що відрізняється від інших правових систем методами правового регулювання, об'єктом, суб'єктами права, мотивовані як за абсолютним, так і за відносним типом:

- 1) мотивація «номенклатурні назви суб'єктів міжнародного права»: а) власні назви суверенних країн, об'єднань держав: *Україна, Росія, США, СНД* (Співдружність Незалежних Держав), *ЄС* (Європейський Союз); б) назви міжнародних (міжурядових організацій): *МАГАТЕ* (Міжнародне агентство з атомної енергії), *НАТО* (Організація Північно-Атлантичного договору), *ООН* (Організація Об'єднаних Націй), *СОТ* (Світова організація торгівлі), *МВФ* (Міжнародний валютний фонд), *ЮНЕСКО* (Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури);
- 2) мотивація «назви складних держав»: *федерація, конфедерація, унія*;
- 3) терміни на позначення видів та форм визнання: *де-юре, де-факто*;
- 4) лексика, пов'язана з питанням самовизначення: *державо-метрополія, незалежність, суверенітет, маріонетковий режим*;
- 5) лексична група, що об'єднує поняття відповідальності: *міжнародний делікт, міжнародний злочин, агресивна війна, порушення миру, посягання на свободу народів, позитивна відповідальність, негативна відповідальність, абсолютна відповідальність, матеріальна відповідальність, політична (нематеріальна) відповідальність, сатисфакція, реторсії, репресалії, реституція*;
- 6) терміни, що позначають способи вирішення міжнародних спорів: *спір, примирення, прямі переговори, арбітраж* та інші;
- 7) терміни, що позначають поняття, пов'язані з питаннями міжнародно-правового регулювання територіальних просторів: *анексія, давнина володіння, державна територія, без'ядерна зона, виключна економічна зона, міжнародні ріки, морський шельф, окупація, оренда території, прикордонні озера, цесія* та інші;
- 8) поняття правового забезпечення міжнародної безпеки: *екологічна безпека, захист навколишнього середовища, охорона моря, захист атмосферного повітря, економічна безпека, воєнна безпека, ядерна безпека* тощо;
- 9) лексика, пов'язана з мирними і немирними відносинами між державами: *агресія, втручання у внутрішні справи, збройні сили, збройний конфлікт, оголошення війни, перемир'я, напад, театр війни, ультиматум, ядерна зброя* тощо;
- 10) назви документів-посвідок: *віза, паспорт, вірча грамота*;
- 11) поняття правового статусу осіб, які тимчасово або постійно живуть за межами своєї батьківщини: *громадянство, біпатриди, філіація, натуралізація, репатріація, біженці* та інші;
- 12) терміни, що належать до сфери дипломатичних відносин: а) назви дипломатичних документів, найменування та форми міжнародних договорів: *акт, декларація, договір, комюніке, конвенція, нота, пакт, протокол, резолюція, угода* тощо; б) назви дипломатичних установ, делегацій, організацій: *дипломатичне представництво, консульство, посольство* тощо; в) назви осіб, що перебувають на дипломатичній службі: *аташе, кон-*

сул, надзвичайний і повноважний посол, надзвичайни й посланник і повноважний міністр, посол, радник-посланник, тимчасовий повірений у справах тощо; г) етикетна дипломатична лексика, форми титулів і титулування: герцог, пан, президент, Ваша Величність, Вельмишановний Отець тощо;

- 13) терміни, що належать до окремих підгалузей міжнародного права: а) міжнародне авторське право: суб'єкт авторського права, міжнародна система охорони авторських прав, інтелектуальна власність тощо; б) міжнародне економічне право: економічний бойкот, економічний союз, ресурси МВФ, попередні антидемпінгові заходи тощо; в) міжнародне космічне право: світовий космічний ринок, космічна діяльність, правовий режим низьких навколоземних орбіт тощо; г) міжнародне кримінальне право: військові злочини, злочини проти людяності, злочини проти людства, видача злочинців тощо; ґ) міжнародне морське право: внутрішні морські води, мирний прохід, відкрите море, міжнародна протока, континентальний шельф, правовий режим морського дна тощо; д) міжнародне повітряне право: повітряний простір, міжнародні повітряні сполучення, принцип свободи польотів тощо. Цей перелік можна продовжувати, оскільки практично невичерпною є тематична різноманітність понять міжнародного права, постійно з'являються нові терміни, які у свою чергу утворюють тематичні ланцюжки; дедалі розширюється також сфера застосування міжнародного права.

Предикатно-аргументний різновид характеризується вибором мотиваторів, що корелюють із різноманітними компонентами предикатно-актантних рамок, або предикатно-аргументних структур. Мотиватор найменування може позначати суб'єкт, предикати різних типів, об'єкт, інструментив, медіатив, локатив, темпоратив, каузатив тощо (кількість термів у концепціях різних лінгвістів коливається від 5 до 100) (Selivanova, 2008).

Предикатно-аргументний різновид представлений активацією суб'єкта, який може бути істотою чи неістотою (суддювати – “бути суддею”; апелювати – “подавати апеляцію”, об'єкта

(штемпелювати – “ставити штемпель”, конспектувати – “складати конспект”; інструментива – знаряддя та засобу дії (отруювати – “позбавляти життя, умертвляти отрутою”; обеззброювати – “відбирати зброю у кого-небудь”; медіатива як допоміжного матеріалу або непрямого засобу дії (фінансувати – “процес виділення, зарахування, розподілу та перерахування фінансів”, пудрити – “вкривати пудрою”); трансресива як результату каузації перетворення леденіти – “перетворювати в лід”; порохніти – “перетворювати на порох”); корелятива, що встановлює відповідність/невідповідність предмета іншому предмету, призначенню, нормі (шаблонізувати – “робити за шаблоном”, регламентувати – “примушувати дотримуватись певних правил, обмежень”, опсорувати – “вести спір”); локатива – просторового компонента (бункерувати – “засипати в бункер”, шинкувати – “торгувати в шинку”, сторонитися – “рухатися вбік”, бокувати – “ухилитися від когось, чогось”); каузатива – показника причини (ледзатися – “1) збуджено бігати”, штилювати – “стояти через штиль”) тощо.

Предмет злочину слід відрізнити від знаряддя і засобів скоєння злочину, які злочинець безпосередньо використовує в процесі посягання з метою досягнення бажаного суспільно небезпечного результату. Основна відмінність між предметом, знаряддями й засобами злочину полягає в характері використання цих речей у процесі скоєння злочину. Якщо їх використовують як інструмент (технічний засіб) впливу на об'єкт, то вони є знаряддями або засобом скоєння злочину. Коли та сама річ відіграє пасивну роль і дія здійснюється лише у зв'язку або відносно цієї речі, то вона має бути визнана предметом посягання. Так, за своїми фізичними властивостями одна і та сама матеріальна річ може бути предметом або знаряддям скоєння злочину.

Дослідження предикатно-аргументного різновиду мотивації в масиві різних номінативних одиниць деяких мов, здійснені представниками нашої школи, демонструють відповідні закономірності використання ознак об'єкта номінації: вони можуть бути яскравими, регулярними й маловиразними, зі слабкою розрізнявальною здатністю (у такому випадку посилюється мотиваційна функція інших складників ономасіологічної

структури одиниці). Такі закономірності залежні від картини світу певного народу (наївної, наукової, міфологічної), процесів категоризації та концептуалізації в етносвідомості, психологічних і культурних стереотипів, специфіки мовної системи.

Наведемо приклади морфологічно мотивованих юридичних лексем: *підозрюваний* – особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим КПК для вручення повідомлень; *обвинувачений (підсудний)* – особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому статтею 291 КПК; *засуджений, виправданий* – особа, що має права обвинуваченого, передбачені статтею 42 КПК, в обсязі, необхідному для його захисту на відповідній стадії судового провадження.

Важливе для лексикографічної практики питання повноти чи частковості мотивованості слів залишається дискусійним. Аналіз наукових розвідок (Т. І. Панько, І. М. Кочан, І. М. Мацюк та ін.) показав відмінності в дефініціях повністю мотивованих та частково мотивованих слів. Уважаємо, що повністю мотивованими словами є ті слова, звукова оболонка яких складається із елементів, що виявляють і мотиваційну (лексичну), і класифікаційну ознаки. Іншими словами, повністю мотивованим словам властива одночасно лексична та структурна мотивованість, відповідно до частково мотивованих слів мають лише лексичний або структурний різновид мотивованості. Також поширеною є думка, що повну мотивованість мають назви, значення яких виражаються значеннями їх складників (морфем, основ), а часткову мотивованість – слова, семантика яких характеризується ідіоматичністю.

У нашому дослідженні використано таку схему мотиваційного аналізу юридичної лексики:

- вокабула (описувана лексична одиниця з тлумаченням) у називному відмінку та її мотиваційна характеристика:

- мотиваційна ознака: компонент похідної номінативної одиниці, який є вербальним виразником її внутрішньої форми;
- лексичний мотиватор: слово-мотиватор, яке є виразником лексичної мотивованості;
- структурний мотиватор: слово-мотиватор, яке є виразником структурної мотивованості;
- аналіз мотиваційної ознаки: мотиваційна форма та мотиваційне значення;
- мотив номінації (субстантивні, ад'єктивні, процесуальні мотиваційні ознаки);
- типи мотивованості (абсолютна / відносна, фонетична / морфологічна / семантична, повна / часткова);
- типи внутрішньої форми слова (метафорична / неметафорична, лексикалізована / нелексикалізована, варіантна / неваріантна);
- зумовленість вибору мотиваційної ознаки.

Словникова стаття пропонованого мотиваційного словника юридичної лексики містить такі скорочення:

- ПМ – повністю мотивована назва;
- ЧМ – частково мотивована назва;
- НМ – немотивована назва;
- МО – мотиваційна ознака;
- ЛМ – лексичний мотиватор;
- СМ – структурний мотиватор;
- МФ – мотиваційна форма;
- МЗ – мотиваційне значення;
- ВФС – внутрішня форма слова.

Повністю мотивованою (ПМ) назвою є слово *правопорушення* – протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність (ст. 9 КУпАП), (тематична група особливих різновидів адміністративних правопорушень), оскільки репрезентує відношення як лексичної мотивованості (ЛМ): порушення норм поведінки, встановлених законами чи іншими нормативними актами, так і структурної: *правопорушення* – це *протиправна поведінка* (при цьому суфікс – *енн* вказує на процесуальність). Мотиваційною ознакою (МО) цієї лексичної одиниці є звуконаслідування -прав, відповідно мотиваційною формою (МФ) є РУШ/ННЯ, а мотиваційним значенням – ‘те, що схоже

на звук «прав+руш». Подібність звуків лежить в основі мотиву або принципу номінації. Характеризуючи мотивованість, слід зазначити, що вона є відносною (морфеми слова є немотивованими), морфологічною. Внутрішня форма слова (ВФС) визначається як неметафорична, нелексикалізована, неваріантна та жива структура цього слова. Зумовленість вибору мотиваційної ознаки (МО) спричинена позамовною дійсністю.

Частково мотивованою є лексема згвалтувати з тематичної групи назв злочинів. Цю лексему описуємо як приклад словникової статті:

- ЧМ *згвалтувати* – силою примусити до статевого акту.
- МО: об'єкт > процес. МФ: ГВАЛТ/УВАТИ; МЗ: 'примусити до статевого акту'.
- ЛМ: гвалт 'сильний крик, галас'. Мотив номінації – функція.
- Мотивованість – відносна, морфологічна, часткова.
- ВФС – неметафорична, нелексикалізована, неваріантна, жива.

Зумовленість вибору МО – мовні, ментально-психологічні чинники. Немотивованою назвою є слово сполох (виражає волення про допомогу; рятуйте!), оскільки внутрішня форма є непрозорою та її важко пояснити значеннями тих компонентів слова, до складу якого вони входять.

Перевірка відповідності визначення згвалтування кримінального законодавства показала, що деякі юрисдикції розширили поняття згвалтування та інтерпретують цей злочин по-різному. Запропоновано у законодавстві виправити окремі положення у визначенні згвалтування з тим, щоб справедливо застосовувати норму до чоловіків і жінок, скасувати недоторканість судового переслідування за подружнє згвалтування. Кодекс визначає, що кваліфіковані випадки сексуальної агресії включають сексуальні дії із застосуванням сили, погрози, залякування убити когось іншого або завдати тілесні ушкодження, викрасти людину. На додаток, визначена законом сексуальна агресія включає і використання безпорадного стану – залучення до сексуальних зносин за допо-

могою алкоголю, наркотиків, вчинення інших дій з метою значно зменшити здатність особи оцінити чи контролювати ситуацію, після якої трапляється статевий акт. Крім того, до статуту включено відповідальність за свідоме залучення чи спробу залучення до статевих зносин дітей, молодших 12 років (до того ж, не вимагається, щоб злочинець мав реальні знання про вік дитини).

Отже, створюваний мотиваційний словник юридичної лексики української мови має на меті зафіксувати мотиваційні відношення у лексичі юриспруденції з метою її систематизації та унормуванню цього шару лексики.

У перспективі – укладання тлумачного словника сучасної української юридичної лексики на базі лексикографічно описаного мотиваційного аналізу.

4. Висновки

Критерій «поширеності терміна», що традиційно застосовують в українському словникарстві як визначальний для укладання реєстру загально-мовних тлумачних словників, базується на первинності узусу, проте сучасним лексикографам слід урахувувати не тільки сферу функціонування термінів, але й надавати великого значення сфері їх фіксування, тобто пропонувати користувачеві взірець індивідуального словника людини у XXI столітті. Цьому сприяють критерій когнітивно-комунікативної значущості терміна, який має розроблятися у співпраці лексикографів і фахівців із різних галузей знання й діяльності людини, та критерій сучасності терміна. Критерій нормативності терміна повинен обмежувати кодифікування невинуватих кальок і запозичень з інших мов та тих новотворів, що часом пропонуються у фаховій мові, але не відповідають системі української мови. Поєднання цих критеріїв може бути підґрунтям для добирання термінів до реєстру сучасного тлумачного загально-мовного словника.

Література:

1. Гончаренко В. Г., Андрушко П. П., Базова Т. П. Юридичні терміни. Тлумачний словник. Київ: Либідь, 2004. 320 с.
2. Гриценко П. Ю. Сьогодення українського термінознавства. Термінологічний вісник. 2011. С. 5–6.
3. Рудишин М., Колісник В., Авдієнко Є. та ін. Словник-довідник мисливця. Київ: Урожай 1992. 176 с.
4. Селіванова О. О. Когнітивна концепція словотворчої мотивації. Київ, 2008. URL: <http://www.selivanova.net/ru/publications/> (дата звернення: 17.01.2022).
5. Nida E. A. Componential Analysis of Meaning: an Introduction to Semantic Structures. The Hague : Mouton, 1975. 272 p.
6. Sukhorolska, S. M. Methods of linguistic analysis. Study manual for students and researchers. Lviv: Intelekt-zakhid, 2009. 347 p.
7. Tsareva, I. V. Functional and derivative space of the legal text. Advanced trends of the modern development of philology in European countries : Collective monograph. Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. P. 217–233.
8. Tsareva, I. V. Derivative space of the law text. The European Journal of Humanities and Social Sciences. Vienna, 2020. №1. P. 71–78.

References:

1. Goncharenko, V. G., Andrushko, P. P., Bazova, T. P. (2004). Yuridichni termini. Tlumachnij slovník. [Legal terms. Dictionary]. Kyiv: Lubid [in Ukrainian].
2. Gricenko, P. Yu. (2011). Sogodennya ukrayinskogo terminoznavstva. [Present-day Ukrainian terminology]. Terminologichnij visnik. – Terminological Bulletin, 1, 5–6 [in Ukrainian].
3. Rudishin, M. P., Kolisnik, B. I., Avdyeyenko, Ye. P. (1992). Slovník-dovidnik mislivcya [Hunter Dictionary Directory]. Kyiv [in Ukrainian].
4. Selivanova, O. O. (2008). Kognitivna koncepciya slovtvorchoyi motivaciyi. [Cognitive concept of word-forming motivation]. Kyiv [in Ukrainian].
5. Nida, E. A. (1975). Componential Analysis of Meaning: an Introduction to Semantic Structures. The Hague : Mouton, 1975. 272 p.
6. Sukhorolska, S. M. (2009). Methods of linguistic analysis. Study manual for students and researchers. Lviv: Intelekt-zakhid, 2009. 347 p. [in Ukrainian].
7. Tsareva, I. V. (2019). Functional and derivative space of the legal text. Advanced trends of the modern development of philology in European countries : Collective monograph. Riga : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2019. P. 217–233.
8. Tsareva, I. V. (2020). Derivative space of the law text. The European Journal of Humanities and Social Sciences. Vienna, 2020. №1. P. 71–78.